

УДК 331.101.38:331.2

О. О. Кундицький,  
 д. е. н., професор кафедри менеджменту,  
 Львівський національний університет імені Івана Франка  
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7848-4717>  
 Р. А. Гаца,  
 Львівський національний університет імені Івана Франка  
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0749-8655>  
 Я. П. Топоровський,  
 Львівський національний університет імені Івана Франка  
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8773-1249>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.9.85

# ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА НЕБАЖАНОМУ ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ

O. Kundytskyi,  
 Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department  
 of Management, Ivan Franko National University of Lviv  
 R. Gatsa,  
 Ivan Franko National University of Lviv  
 J. Toporovsky,  
 Ivan Franko National University of Lviv

## PSYCHOLOGICAL BASICS OF PREVENTING MANIPULATION AND ADVERSE PSYCHOLOGICAL INFLUENCE

В науковій статті нами розглянуто та проаналізовано базові аспекти психологічних засад запобігання маніпуляції, досліджено психологічні основи протидії небажаному психологічному впливу. Під об'єктом дослідження розглядаємо маніпуляції та небажаний психологічний вплив. В процесі дослідження встановлено важливість розпізнавання та своєчасного запобігання небажаного психологічного впливу та маніпуляції. Основним завданням наукової статті залишається визначення психологічних засад власне протидії маніпуляції та небажаному психологічному впливу. У науковому дослідженні висвітлено результати дослідження маніпуляції та психологічного впливу, що станом на сьогодні, на наше переконання, в період домінування транснаціональних та багатонаціональних компаній, стає міжнаціональним.

Основною метою наукового дослідження залишається окреслення базових теоретичних та практичних засад протидії небажаному психологічному впливу та маніпуляції.

Під час наукового дослідження нами опрацьована велика кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних авторів, інтернет, практичних аспектів протидії маніпуляції та небажаному психологічному впливу.

In the scientific article, we considered and analyzed the basic aspects of the psychological principles of preventing manipulation, and explored the psychological foundations of counteracting unwanted psychological influence. Under the object of research, we consider manipulation and unwanted psychological influence. In the process of research, the importance of recognition and timely prevention of unwanted psychological influence and manipulation was established. The main task of the scientific article remains the determination of the psychological foundations of countermeasures to manipulation and unwanted psychological influence. The scientific research highlights the results of the study of manipulation and psychological influence, which as of today, in our opinion, in the period of dominance of transnational and multinational companies, is becoming transnational. The main goal of scientific research remains to outline the basic theoretical and practical principles of counteracting unwanted psychological influence and manipulation. During the scientific research, we studied a large number of scientific works of foreign and domestic authors, the Internet, practical aspects of countering manipulation and unwanted psychological influence.

It is very difficult today to imagine one's life, we believe, without unwanted psychological influence and manipulation. One of the key tasks of intercultural management today, in our opinion, is countering unwanted psychological influence and manipulation. In our opinion, the issues of comprehensive research of the psychological foundations of prevention of manipulation and unwanted psychological influence in the economy of an individual country and in the intercultural context in general remain relevant today.

A large number of domestic and foreign authors, including Pochebut L. [1], Shane E. [2], Dahl S. [3] and many others, were engaged in research directly related to psychological influence and manipulation. However, the complex processes that take place in modern business conditions, we believe, create the need to deepen theoretical and practical knowledge regarding the issues of studying manipulation and psychological influence.

Summarizing the above, we conclude that the main goal of scientific research remains the analysis of the psychological foundations of counteracting manipulation and unwanted psychological influence at the current stage, as well as the prospects for the development of countermeasures in the future.

The theoretical and methodological basis of conducting scientific research are special and general scientific methods of scientific knowledge, a systematic approach, a complex approach to the study of social processes and phenomena, and others.

*Ключові слова: маніпуляція; психологічний вплив; небажаний психологічний вплив; засоби протидії маніпуляції; засоби протидії небажаному психологічному впливу.*

*Key words: manipulation; psychological influence; unwanted psychological influence; anti-manipulation means; means of counteracting unwanted psychological influence.*

### **ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Дуже важко сьогодні уявити своє життя, ми вважаємо, без небажаного психологічного впливу та маніпуляцій. Одним з ключових завдань міжкультурного менеджменту станом на сьогодні, на наше переконання, є протидія небажаному психологічному впливу та маніпуляціям.

Актуальними залишаються сьогодні, на наш погляд, питання комплексного дослідження психологічних засад запобігання маніпуляції та небажаному психологічному впливу в економіці окремої країни та в міжкультурному контексті загалом.

### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ**

Дослідженнями, які безпосередньо пов'язані із психологічним впливом і маніпуляціями займалася велика кількість вітчизняних та іноземних авторів, серед яких Почебут Л. [1], Шейн Є. [2], Dahl S. [3] та багато інших. Однак, складні процеси, що мають місце у сучасних умовах господарювання, ми вважаємо, створюють необхідність поглиблення теоретичних та практичних знань відносно питань вивчення маніпуляції та психологічного впливу.

### **ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ**

Підсумовуючи сказане вище, робимо висновок, що основною метою наукового дослідження залишається здійснення аналізу психологічних основ протидії маніпуляції та небажаному психологічному впливу на сучасному етапі, а також перспектив розвитку протидії в майбутньому.

### **МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Теоретико-методичною основою проведення наукового дослідження є спеціальні і загальнонаукові методи наукового пізнання, системний підхід, комплексний підхід дослідження суспільних процесів та явищ та інші.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ**

Станом на сьогодні, ми вважаємо, актуальним є уміння своєчасно і правильно визначити характеристики маніпуляцій під час спілкування, а також володіти навичками протидії маніпуляції. Вчасно визначити початок маніпулювання, на наш погляд, допомагають наступні внутрішні відчуття.

Дисбаланс, за умов якого мають місце декілька суперечливих емоцій, а саме: наснага і дискомфорт, радість і тривога, гордість і образа. Стандартною реакцією при цьому є виникнення під час спілкування із деякими особами певних станів: почуття провини, дискомфорт, нікчемність, пригніченість, подяка без причини.

Неадекватність, за умов якої спостерігається приступ гніву як реакція на будь-яке зауваження опонента, в процесі мирного обговорення дрібних проблем виникає несвідома тривога. Неадекватність розглядається не лише як індикатор маніпуляції, а як стан стресу, що руйнує здоров'я загалом і психіку зокрема. З цієї причини на неадекватності варто акцентувати увагу. У випадку відчуття туги замість досади, відчаю замість засмучення, сказу замість невдоволення, має місце торкання до самоповаги, відчуття соціальної значущості, самооцінки.

Отже, підсумовуючи сказане вище, можемо зробити загальний опис та охарактеризувати критерії маніпулятивного впливу, серед яких виділяємо наступні.

1. Мова, під якою розуміємо вживання індивідом неважливих або малозрозумілих слів. Якщо індивід хоче, щоб його повідомлення стало усвідомлене та зрозуміле, то робить це повідомлення доступним для розуміння іншими.

2. Емоції, тобто, якщо індивід відверто показує власні почуття, то швидше за все ці почуття — маніпулятивні. Якщо повідомлення супроводжуються емоціями, інші особи мусять сприймати їх для початку як аналітичну машину, тобто сприймати незалежно від почуттів, ми вважаємо, на яких пробують грати.

3. Сенсаційність і терміновість трактуються як загальнодіюча технологія, яка забезпечує потрібний рівень нервозності, шум, а також знижує психологічний захист. Незважаючи на це, інколи формування штучного фону сенсаційності допомагає певній конкретній меті, відволікання уваги, як правило. Необхідно звернутися, на наш погляд, до почуття міри, а саме порівнювати із реальними проблемами ступінь важливості.

4. Повторення як основний засіб пропаганди. У випадку щоденного розгляду однієї теми або використання постійно тих самих словосполучень виникають сумніви. Повторення, ми вважаємо, діє на підсвідомість індивідів, яку важко контролювати. Саме тому, варто пробувати факт повторення певного штамп у підсвідомості зафіксувати, і, як наслідок, ніби вмикається сигналізація.

5. Дроблення. Якщо виникає бажання у індивіда пояснити певне питання і отримати свідому підтримку в ньому, то індивід пояснює це питання в цілому.

6. Вилучення із контексту — близька до попередньої характеристика. Вилучаючи питання із реального контексту, опускаючи значні зовнішні чинники, маніпулятор загання нашу роботу чи нашу думку із трактування його повідомлення у вузький коридор, потрібний маніпулятору.

7. Тоталітаризм рішення. Коней не змінюють на переправі! Іншого не дано! У випадку зазначеної розмови, упевнено говорити можна про маніпуляції. Вибір робимо, обмірковуючи цей вибір щоразу. Досить часто рішення приймаються настільки швидко, що індивіди навіть не зауважили цього, проте, рішення прийнято. У випадку складного вибору та про-

тиріччі інтересів, альтернативи мають бути обнародовані чітко.

8. Прикриття авторитетом. У випадку підтримки певного ідеологічного чи політичного положення через застосування поваги та авторитету, яка здобута в іншій, що не пов'язаній із цим положенням галузі, це трактується як типова груба і примітивна маніпуляція.

Отже, можна визначити типові правила поведінки, які покликані зменшити уразливість до безпосереднього впливу маніпуляторів. До таких правил, на наш погляд, варто віднести наступні.

Зменшення контактів. Менше часу контактувати із потенційним чи наявним маніпулятором.

Відхід від захоплення. В маніпуляції важливим етапом, на нашу думку, є захоплення аудиторії. Поки таке не мало місця, захопленню варто успішно пручатися. За таких умов, ефективним прийомом вважається — переривання контакту, а також відхід на певний час.

За можливості, варто перервати словесний потік маніпулятора неочікуваними питаннями, які змінюють сценарій маніпулятора. Маніпуляторів доведеться ігнорувати Ваші питання, що, в свою чергу, може спровокувати незадоволення, а також збільшить психологічний захист. Ми вважаємо, що навіть досвідченого маніпулятора виводить з себе нетямуща особа, яка постійно перепитує.

Зміна темпу. Маніпулятор має успіх при умові випередження процесу мобілізації безпосередніх психологічних захистів контактної аудиторії. Маніпулятора необхідно пробувати збити із цього ритму, не варто давати можливість маніпулятору нав'язати власний темп свідомості. Варто перервати контакт, створити можливість думкам, враженням, почуттям "відлежатися". Терміновість часто є штучно створеною та помилковою.

Відсівання шуму. Успішна маніпуляція забезпечується за умов "демократії шуму", тобто оточення індивіда потоком непотрібних повідомлень, індивід не має можливості зосередитися на тому питанні, із якого варто викоринити точку зору. За умов неможливості індивіда зосередитися, індивід хапається за підсунуте розуміння питання. Стійкість запобігання маніпуляції зменшується в тому випадку, якщо паралельно із повідомленням, яке містить певну ідею, на свідомість індивіда чинять вплив "перешкоди". Отже, на наш погляд, можна зробити висновок, що отримавши повідомлення,

що може містити приховану ідеологічну "контрабанда", необхідно фільтрувати шуми, які є перешкодами при усвідомленні конкретного повідомлення. Як найкращий варіант, варто на певний час вирватися із певного потоку повідомлень взагалі, отримавши час обдумати одне із них самостійно.

**Непередбачуваність.** Найлегше маніпулювати свідомістю індивіда, мислення якого трактують як строгий і чіткий алгоритм. У випадку дотримання незвичайної логіки, формування парадоксальних висновків, важко підібрати ключ до індивіда. Формування штучної непередбачуваності безпосередньої реакції трактується як ефективний шлях відходу від впливу та захоплення маніпулятора в цілому.

**Відключення емоцій.** Значна кількість стереотипів, які застосовують маніпулятори, розглядають як емоційно забарвлені. Половина успіху для маніпулятора — це розгойдати почуття. Тому, варто використовувати наступне правило: за умов бачення ситуації, коли ідеологи чинять тиск на певне почуття, притупити його свідомо на певний час. Безпристрасно сприйняти повідомлення, а після, на холодну голову, обдумати самостійно повідомлення, без підказок маніпулятора.

**Діалогічність мислення.** Маніпулятори пробують перетворити інших осіб у вуха, яке слухає, у споживачів ідей, розширену зіницю. Маніпуляції руйнує діалог. Залишається один вихід — це уявний діалог. Однак, не варто приймати будь-яке повідомлення без запитань. Необхідно пробувати знайти запитання навіть при умові найбільш "круглого" твердження, і завжди мати на увазі, що наш розум має властивість уникати складних запитань.

**Формування контекстів.** Одним із основних прийомів маніпуляції, на наш погляд, є спроба запхати проблему в потрібний маніпулятору штучно створений контекст, тому засобом захисту за таких умов є неприйняття постановки питання, яку пропонують, зміна контексту, який пропонують, іншими питаннями чи контекстом, що формуються від потенційного маніпулятора незалежно.

**Формування альтернатив.** Припиняючи діалог, маніпулятор демонструє вигідне рішення для себе як єдино можливе. Необхідно самостійно обдумати різні альтернативи рішення для протидії маніпуляції.

**Включення здорового глузду.** За умов палких розмов краще схопити основні аргументи та пропустити мимо гарні фрази. Припустити

далі, що аргументи правильні, і обдумати, чи оратор пропонує рішення, адекватне здоровому глуздові.

## ВИСНОВКИ

Отже, підводячи підсумки сказаного вище, варто звернути увагу, що маніпуляції та небажаний психологічний вплив займають сьогодні вагоме місце в економіці певної країни зокрема та в міжкультурному контексті загалом. Наукове дослідження показало необхідність значної уваги психологічним засадам протидії маніпуляції та небажаного психологічного впливу. Вивчення даного питання, на наш погляд, потребує комплексного підходу. Перш за все необхідно чітко сформулювати типові правила поведінки, що покликані зменшити уразливість до безпосереднього впливу маніпуляторів, серед яких виділяємо наступні: зміна темпу, відхід від захоплення, відсівання шуму, зменшення контактів, непередбачуваність, діалогічність мислення, відключення емоцій, формування альтернатив, формування контекстів, включення здорового глузду.

Активне вивчення психологічних засад запобігання небажаному психологічному впливу та маніпуляції сьогодні, на нашу думку, сприяє перетворенню у всіх галузях політичного, соціального, економічного суспільного життя.

## Література:

1. Почебут А.Г. Взаимопонимание культур: методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межкультурной толерантности. СПб., 2005.
2. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство. СПб.: Питер, 2002.
3. Dahl S. Intercultural Research: The Current State of Knowledge. 2004.

## References:

1. Pochebut, L. (2005), Vzaimoponimanie kul'tur: metodologija i metody jetniceskoj i kross-kul'turnoj psihologii. Psihologija mezhjetniceskoj tolerantnosti [Mutual understanding of cultures: methodology and methods of ethnic and cross-cultural psychology. Psychology of interethnic tolerance], St.Petersburg, Russia.
  2. Shane, E. (2002), Organizacionnaja kul'tura i liderstvo [Organizational culture and leadership], Piter, St.Petersburg, Russia.
  3. Dahl, S. (2004), "Intercultural Research: The Current State of Knowledge", Middlesex University Discussion Paper, vol. 26.
- Стаття надійшла до редакції 25.04.2024 р.*